

НАТАША РАДОВАНОВИЋ*
Самостални полицијски инспектор
Београд

УДК343.98:497.11
Прегледни рад
Примљен: 23.02.2018
Одобрен: 18.04.2018
Страна: 543-560

СПЕЦИФИЧНОСТИ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛА У СРБИЈИ

Сажетак: У тексту се бавимо питањима структурних особености организованог криминала у постконфликтним, транзиционим друштвима, са посебним нагласком на Србију као студију случаја. Велики број карактеристика генезе и динамике деловања организованог криминала су заједничке за сва постконфликтна и транзициона друштва, тако да сматрамо да су конкретни подаци и описани феномени који се односе на Србију илустративни за генералне трендове развоја криминалних организација у транзиционим државама, као што су то и модели полицијског рада у којима доминира криминалистичко-обавештајна методологија.

Кључне речи: организовани криминал, постконфликтна друштва, транзиција, криминалне организације, полицијски рад, криминалистичко-обавештајна методологија

Почеци и основе финансирања организованог криминала

Сам појам транзиције најчешће се поистовећује са само једним сегментом - привредом земаља у процесу транзиције, која, као основне елементе, подразумева либерализацију тржишне економије, макроекономску стабилизацију, реструктурирање и приватизацију привредних друштава, увођење принципа конкуренције на тржишту и систем владавине права. Међутим, незаобилазна пратећа појава земаља у транзицији је појава корупције и организованог криминала.

У постконфликтним транзиционим друштвима источне Европе организовани криминал је почео на исти начин као и на Западу, и то кроз активности типа рекетирања. Као што амерички RICO (The Racketeer Influence and Corrupt Organizations Act) закон својим именом сугерише да је рекетирање у самој генези организованог криминала, као и корупција, тако је и у источној Европи, после слома комунизма, дошло до институционалне кризе и самим тим се от-

* nale.radovanovic76@gmail.com

ворио тржишни простор за услуге организованог криминала тамо где институције нису могле да понуде своје услуге. Криминалне организације су тако почеле да обезбеђују наплату дугова, „заштиту” малих предузећа од криминала других, а у неким земљама, у које спада и Србија, криминалне групе су се у почетку бавиле пословима физичког обезбеђења лица, па и корпоративних субјеката. Све то је довело до релативно брзе акумулације изразито високих профита криминалних група, а последица тога, баш као у случају RICO закона у Америци, је и доношење нових прописа којима се омогућава одузимање имовине криминалних група и њихових чланова не само по окончаном кривичном поступку, него, све више, и по критеријумима грађанског поступка (Hammil, J. et al, 2014). Специфичност грађанског поступка, за разлику од кривичног, је у томе што је стандард доказивања у првом нижи: одлуке се доносе на основу „баланса вероватноће”, док је праг доказивања у кривичном поступку знатно виши: он се, бар у англосаксонским правним системима, формулише као ниво доказивања „изван разумне сумње”. Последице ова два стандарда у пракси су значајне, јер одузимање криминалне имовине по критеријумима кривичног поступка није могуће све док постоји разумна сумња у наводе оптужбе. С друге стране, увођење могућности да се криминална имовина одузме по критеријумима парнице довело је, у многим земљама, до тога да је појединим оптуженим имовина одузета јер је означена као „криминална имовина”, док кривични поступци за доказивање њихове кривице за кривично дело још увек трају, чиме се прејудицира исход кривичног поступка. И у Србији постоје овакви примери, а најпознатији је онај у вези са конфисковањем и каснијом јавном продајом имовине оптуженог за шверц кокаина Дарка Шарића, коме се тек суди за кривична дела која су наводно довела до стицања криминалне имовине која је већ продата (Блиц, 2014).

Временом, делатности организованог криминала су се прошириле на изнуде, отмице, убиства, кријумчарење возила, кријумчарење наркотика, кријумчарење оружја, кријумчарење цигарета и друге високоакцизне робе, кријумчарење културних добара, трговину људима и људским органима. На овај начин организовани криминал је постао дубоко укореењен у самој структури сиве и црне привреде у транзиционим земљама и створио је извесну тржишну базу: прилично велики број људи који тргују на црном тржишту почели су да се систематски ослањају на организовани криминал као на добављача добара и понуђача услуга, на структурно исти начин као што се грађани ослањају на легитимна предузећа и институције. На тај начин организовани криминал показује суштинску разлику у односу на „класични криминал”. Док је класични криминал нека врста „искакања” из редовне структуре односа у легитимном друштву, организовани криминал, својом систематичношћу и ширином захвата у систем, то јест широким дијапазоном роба и услуга које може да понуди на нелегалан начин и под нелегалним условима, доводи у питање само основу система легитимности и законитости. Стога је он структурни део транзиционе кризе која је саставни део сваког транзиционог процеса и самим тим један од примарних изазова друштвеном управљању у целини у периоду друштвено-политичких транзиција. Истовремено, борба против организованог криминала

је кључни део процеса успостављања транзиционе правде, иако се та тема у општим студијама транзиционе правде често неоправдано запоставља.

Као и у осталим земљама у транзицији, и у Србији је у протеклој деценији, дошло до експанзивних размера организованог криминала, а специфичност која је погодовала тој експанзији били су ратови на територији ех-Југославије (у Словенији, Хрватској и Босни, рат за КИМ) као и НАТО бомбардовање. Афере које су кружиле у јавности указивале су на конекције између носилаца јавних функција и припадника криминалног миљеа, уз упозорење да је све очигледнији утицај одређених криминалаца на легалне привредне и политичке сфере. Наиме, организатори и утицајни чланови организованих криминалних група су почели да перу новац стечен трговином наркотика, шверцом цигарета и трговином људи, улажући га највише у градњу некретнина, оснивање фирми или куповину угоститељских објеката. На тај начин су стицали и социјални статус тзв. „контроверзних бизнисмена”, а поједини су били учесници нелегалних приватизација, јавних тендера и финансијери политичких странака, чиме су стекли могућност да учествују у креирању политичких одлука и у кадрирању јавних служби.

Један од највећих изазова држави постаје обрачун са организованим криминалом, пре свега са убедљиво најефикаснијом и најбоље организованом „царицом” нарко-тржишта косовско-албанском мафијом. Косово, као ратно подручје на коме је у том периоду владало безакоње, било је погодно тло за развој различитих модалитета организованих криминалних група и делатности, пре свега за трговину наркотика.

Главни извор финансирања организованог криминала био је и остаје, као и у другим земљама, трговина наркотицима, и борба против великих криминалних група готово увек укључује борбу против организоване трговине дрогом.

У медијима се често наводи да је, уколико изузмемо државе у којима се производе одређене врсте наркотика, Србија увек спадала у првих пет земаља у којима је дрога била најјефтинија и најдоступнија. Међутим, до почетка осамдесетих година број корисника хероина у Србији је био веома мали, а конзументи су у почетку били углавном припадници млађе популације који су потицали из имућних породица. До масовније употребе хероина дошло је почетком осамдесетих година прошлог века, када је хероин, који се производио у Авганистану, у Србију транспортован најпре преко Истанбула и Софије, а затим преко Македоније и Космета. Трговина хероином се још тада показала као најуноснији „бизнис”, који доводи до брзе и лаке зараде. Тако на пример, хероин са 70 % чистоће у Турској се у то време плаћао 15.000 марака, да би се његовим мешањем са другим базама, удвостручавала маса, те је зарада била дупла, односно у СФРЈ и Европи се продавао за 30.000 марака. Сличан модус примењује се и данас (Голубовић, 2005). У извештају Међународног одбора за контролу наркотика, независног тела за праћење и спровођење Програма УН за контролу дрога, који је објављен још у марту 2008. године, наведено је да се јужна рута такозваног „балканског пута дроге” (Истанбул – Софија – Београд –

Загреб), све више користи за шверц хероина у Руску Федерацију (*Политика*, 2017). Такође, према годишњем извештају америчког Стејт департмента о стратегији контроле наркотика, Србија, пре свега Косово, је једна од кључних транзитних земаља на балканском коридору трговине наркотицима, и то херином, кокаином, марихуаном и синтетичким дрогама од Авганистана и Турске, па чак и Јужне Африке, преко Бугарске и Македоније, до централне и западне Европе (*Политика*, 2017). Амерички стручњаци су тада тврдили да су наркотици углавном само пролазили кроз Србију, у којој је остајала само мања количина за тржиште састављено од око 60.000 до 80.000 конзумента, а да главне тачке трговине наркотицима представљају област Санцака и Космета, на путу шверца хероина из Авганистана за западну Европу (*Политика*, 2017). Даље, подаци Канцеларије UN за борбу против дроге и криминала (UNODC), су 2009. године указивали да зарада нарко-трговаца у свету достиже 320 милијарди долара годишње, што више него двоструко премашује буџет Европске уније (*Блиц*, 2017).

Један од примера највеће криминалне групе која је откривена у Србији је „Земунски клан“, који је првобитне послове крађе скупочених возила, у сарадњи са „Сурчинским кланом“, заменио трговином наркотицима, и то не само на територији Србије већ и на територијама других европских држава. Узајамном сарадњом ова два клана прерастају у најопасније организоване групе на територији наше државе. Када су вође „Земунског клана“ закључиле да је трговина наркотицима далеко профитабилнија делатност од крађе аутомобила, убрзо су преоријентисали своју делатност у том правцу. Они су најпре почели са мањом групом одабраних чланова да растурају дрогу по београдским улицама, али су веома брзо направили велику мрежу својих дилера, тако да су још половином деведесетих регистровани у полицијским евиденцијама као дилерска група. Након тога догађа се до тада незабележен скок где они у року од око четири године израстају у једну од најопаснијих криминалних банди у региону. Један од разлога је тај што су стекли подршку најутицајнијих вођа паравојних формација у држави, који су могли да им обезбеде различите услуге и по потреби подршку државних институција, пре свега тадашње државне безбедности, а који су истовремено били довољно јаки ауторитети способни да обезбеде дисциплину, и контролишу прецизно дефинисане улоге чланова. Такође, у редове својих најближих сарадника уврстили су и најсуровије људе са великим ратним искуством, који су обављали најбруталније задатке за ову групу укључујући и егзекуције потенцијалних конкурената, и који су обучавали остале чланове вештинама стеченим у рату. Њихова делатност временом се шири и на отмице утицајних бизнисмена. Серија отмица уз трговину дрогом донела им је енормну зараду. Они временом почињу да израстају у озбиљну наркоимперију, чији циљеви превазилазе владање подземљен, већ су усмерени на покушај да се преузму све релевантне полуге државне власти, утицајем на поједине припаднике власти али и опозиције. У прилог томе говори и чињеница да су 2003. године управо чланови „Земунског клана“, организовали и извршили убиство тадашњег премијера Зорана Ђинђића. Главни мотив овог убиства је био то што су припадници клана осетили опасност од нове владајуће

структуре, која би била спремна да се трајно обрачуна са њима. Самим тим, не само да би изгубили досадашњи статус и привилегије него би били и кривично процесуирани, тако да су прибегли егзекуцији у циљу демонстрације своје моћи, надмоћи над државом односно преузимања власти преко марионетских политичара.

Наведени догађај је типичан пример највеће друштвене опасности организованог криминалних група, које су стицањем огромног материјалног и социјалног капитала довеле не само до озбиљних аберација друштвене правде, него и до имплозије државног система. Нагло богаћење појединаца, довело је до промена у дистрибуцији моћи у друштву, до диференцијације становништва у две класе: богате и сиромашне, док је дошло готово до ишчезавања средње класе. Висок степен социјалног и материјалног капитала довео је до пораста утицаја и моћи, па тако и до опредељења социјалног статуса. Све то је имало лоше последице за легитимитет демократског поретка јер поменуте нагле промене које доноси организовани криминал нарушавају поверење јавности у исправност и честитост јавних институција и у квалитет институционалног поретка. Стога, организовани криминал представља и општедруштвено транзиционо питање, а не само кривично питање, а полиција као основни инструмент извршне власти, је у стању транзиције кључна за сам идентитет друштва, за његов демократски поредак, и за поверење грађана у тај поредак.

Стога полицијски рад против организованог криминала у транзиционим друштвима није само контролна функција државе, него пар ехцеленце друштвени процес, који даје уверљивост демократским вредностима и чува морални интегритет друштва. Полицијско деловање у транзиционим околностима је својеврстан допринос легитимитету система, јер повећава поверење јавности у то да је „главни” начин обављања друштвених трансакција и даље легалан и легитиман, и поред претњи које представља организовани криминал, кога су грађани свесни.

Доминација мрежастог у односу на хијерархијски модел организације криминалних група

Друштвени притисак да се буде успешан, истовремено са друштвеним условима и механизмима који су неправдени и онемогућавају успех неким људима (због класне или неке друге припадности), су неки од кључних разлога опредељења појединаца за бављење криминалом. По данас најутицајнијој теорији криминалних каријера из пера Роберта Мертона, један од основних фактора због којих млади људи у развијеним земљама бирају криминалне каријере је притисак друштва који се одвија упоредо са систематским запречавањем прилика да се оствари велики успех у финансијском, у смислу друштвеног престижа и о сталним аспектима које друштво намеће појединцу као идеал афирмације у заједници. У тим околностима, на друштвени притисак се може одговорити тако што се постаје „успешан” кроз такозвану „криминалну каријеру” (Merton, 1938). То је, с једне стране, друштвено неприхватљиво, али је с друге

стране за појединца који се одлучио за ту алтернативу, мање неприхватљиво него да је остао потпуно неуспешан, поготово у уским друштвеним круговима. Трајање нечије криминалне каријере посебно је важно, посебно ако узмемо у обзир чињеницу да се појединим починиоцима кривичних дела каријера завршава осудом на казну затвора, тачније приликом издржавања казне затвора. Много већи проблем, међутим представљају они починиоци који наставе своје бављење криминалним делатностима и док се налазе у затвору, док су физички издвојени из заједнице у којој су до тада живели и деловали. У таквим случајевима трајање њихове криминалне каријере није прекинуто, веће само модификован начин деловања. То је од посебног значаја за дела организованог криминала, пре свега хијерархијског типа, који подразумева висок степен организованости, поделу улога и контроле учесника, тако да физичко одсуство некога од високоранжираних припадника, или осталих чланова криминалне групе, не значи и крај њеног функционисања него само адаптацију на новонастале околности. Као могуће разлоге томе могли бисмо издвојити њихово улагање у смислу година бављења тим послом, ризика, новца, жртава (издржавања затворске казне), што свеукупно утиче на њихов доживљавај свог животног избора, свог идентитета и своје каријере - схватања криминала као професије.

Тако на пример, дешава се да у организованим криминалним групама које се баве растурањем наркотика, поједини припадници уживају подршку чланова уже породице, укључујући и родитеље. То је поготово случај када је у питању лице које је одрасло само са мајком, у тешким материјалним условима, када у општедруштвеној клими незапослености, сиромаштва, оно прибегава диловању дроге, од чега цела породица добија далеко боље материјалне услове. То онда резултира не само подршком већ и учешћем чланова породице у илегалној делатности, јер се она доживљава као прихватљивија алтернатива у односу на стање немаштине које јој је претходило.

Организоване криминалне групе настоје да се понашају идентично као легални привредни субјекти на тржишту, уз неминовно поштовање тржишних услова, тако да се формира паралелно илегално тржиште на коме долази до размене различитих роба и услуга. Стога се може говорити о својеврсном криминалном „предузећу” које оваквим и другим појединцима пружа могућност лаке и брзе зараде, што је у транзиционим друштвима, где доминира незапосленост, сиромаштво веома примамљива алтернатива.

Данас се стиче утисак да се све више превазилази модел такозваних хијерархијски устројених криминалних група.

Опште карактеристике хијерархијске организације криминалне групе су: строга подела улога, стално чланство у групи, постојање „поручника” у смислу контролисања појединих делова групе, коришћење насилних метода - уцена, претњи итд... Ту постоје јасно утврђене линије одговорности у групи, као и оштре санкције у случајевима кршења правила које подразумевају и саму елиминацију прекшилаца. Регрутовање чланова групе врши се по различитим критеријумима, као што су: слично порекло, затворски стаж, социјални фактори афирмација у групи итд. Генералне предности хијерархијских група у одно-

су на друге структурне форме су већа дисциплина, способност мобилизације у кратком времену, као и лакша контрола. Такође, у хијерархијским групама је израженији колективни идентитет и узајамна идентификација чланова групе, чији „пословни” и приватни животи се у већој мери преплићу, док припадници мрежастих група имају приватне животе који су унеколико независнији.

Поред хијерархијски организованих криминалних група, временом се појавио нови тренд такозваних мрежастих група. Њихове карактеристике су да нема сталног чланства за већину учесника, већ се они придружују појединим криминалним акцијама групе, а делују и као независни криминалци, затим, честа специјализација за поједине врсте кривичних дела (пљачке, крађа уметничких дела, фалсификовање, крађа аутомобила, трговина људима, итд.). Тако долази до формирања ад хоц група од „специјалиста” за поједине области, при чему се те групе шире или контрахују према потреби. У неким фазама може деловати да група и не постоји или да је њена активност врло слаба, док у другима она може бити максимално ангажована и подсећати на најорганизованије хијерархијске групе. Флуидност габарита групе отежава детекцију. Постоји тренд да се мреже шире и све више се ангажују по потреби лица која обезбеђују првоз, засаде наркотика, итд. Људи који се ангажују у организованом криминалу се често смењују, а ангажују се често из редова поверљивих лица која су на располагању и незапослена (чување засада, превоз наркотика итд.). Мреже се повремено прекидају услед конфликта који наступају међу криминалцима, али се после „крпе”, јер их спаја пре свега материјални интерес, тако да опстаје једна основна поставка екипе која држи групу. Овде је механизам опстајања групе донекле различит од одржавања строго хијерархијске групе, у којој се сарадња на нижим нивоима намеће дисциплином групе, тако да лични конфликти имају ограничени потенцијал да разбију сарадњу, пошто постоји виши ауторитет у групи који намеће послушност.

И у Србији је све више заступљен нови тренд мрежастих криминалних група, нарочито код кријумчарења наркотика, где се повремено ангажују појединци из криминалног миљеа, који се стално смењују, само за одређене задатке, као што је рецимо чување такозваних „штек станова” који служе за узгајање марихуане у околним земљама. Њима се на пример понуди стан, храна, новчани износ трошкова и чиста зарада, за одређени период, најчешће за 6 месеци, у зависности од одобреног боравка у иностранству. У тој врсти ангажмана чак постоји могућност да учествују појединци који себе не доживљавају као криминалце, ни као чланове било какве криминалне групе. Утицај те врсте регрутовања је посебно штетан за општедруштвено разумевање и одговарајућу стигматизацију организованог криминала, јер на описаном нивоу организована криминална група може се појављивати као скоро легитиман „послодавац”, кога онда и „запослени” и његова породица и шири друштвени круг не схватају као велику друштвену опасност, него више као неку врсту појаве коју треба толерисати јер од ње постоје користи за „обичне људе”. На описани начин организовани криминал, ширином свог обухвата делатности и контаката са „обичним људима” стиче неку врсту привидне друштвене прихватљивости, што онда отежава рад контролним службама, а што је посебно штетно у тран-

зиционим, нестабилним друштвима, у којима постоји висок степен незапослености, па и структурне незапослености, то јест постоје слојеви становништва који систематски не могу да пронађу запослење у привреди која се мења и трансформише.

Ипак може се закључити да је дошло до појаве нове комплексне структуре организованих криминалних група која можда превазилази традиционалну поделу на хијерархијске и мрежасте: ангажовање људи из различитих структура који имају договоре и ангажмане у различитим групама, тако да је све испреплетено. То онда подразумева примену нових и контроверзних метода, попут прикривеног иследника, сарадњу тужилаштва која често није довољно ефикасна због цурења информација и због различите методологије у различитим државама. Пошто појединци који учествују у овом служеном структурном феномену у неким случајевима имају изразит друштвени утицај, само њихово присуство у криминалној мрежи може бити обесхрабрујући фактор за ефикасну полицијску и тужилачку сарадњу, поготово када је реч о међународној или прекограничној сарадњи. На пример, утицајни привредници из малих економија могу бити прилично невољна „мета” за тужилаштво и полицију својих земаља када их процесуира полиција или тужилаштво суседне земље, јер је реч о кривичним делима која се можда нису одиграла на територији њихове сопствене државе, а њихов релативни друштвени и економски значај је довољан да им се „прогледа кроз прсте”. Све наведено отежава ефикасну прекограничну комуникацију, репресивно локално деловање и праћење оних активности организованог криминала које се одвијају на територијама различитих држава у истом региону.

У неким земљама је примена интрузивних метода либералнија, а негде је то теже, негде недостају ресурси. У пракси, ефикасан рад на сузбијању прекограничних или међународних криминалних мрежа захтева и способност да се заинтригира полиција или тужилаштво друге државе, што не иде увек аутоматски, јер они одређују приоритете у својој земљи зависно од друштвене опасности. Органи друге државе у неким ситуацијама, на пример, не желе да реагују на синтетичке дроге или засаде, јер имају приоритете попут кокаина и других крупнијих проблема са дрогом, као што је на пример случај са Шпанијом и Холандијом, где се дешавало да полиција и тужилаштво не реагују на прослеђене информације о засадима марихуане, из разлога што процењују да је скупље ангажовање њихових ресурса од очекиване количине заплене дроге. При томе друштвена опасност од производње и стављања у промет наркотика пада у други план, ако вредност заплене количине наркотика не оправдава ангажовање посебно скувих државних ресурса. У појединим земљама све конкретне полицијске акције, од тајне пратње, преко употребе техничких средстава до људства, дневница и прековременог рада улазе у калкулацију трошкова операције које треба правдати с обзиром на очекиване резултате. То је једна врста тржишне логике која је, са организационе тачке гледишта, можда нужна, али која није нужно у сагласности за императивом борбе против организованог криминала као извора друштвене опасности за друштво у целини. Са друге стране, понекад, у државама са територије бивше Југославије, недостају ресур-

си, или постоји корупција која омета ефикасно прекогранично деловање. У тим ситуацијама се прибегава традиционалнијим начинима полицијског рада, укључујући различите врсте теренског ангажовања, при чему посебно долази до изражаја вештина, обученост и сналажљивост полицијских службеника. У том смислу, у земљама Балкана углавном се комбинује традиционални рад на полицијској детекцији криминала са употребом напредне технологије која, у развијенијим земљама, доминира.

Када је реч о трговини наркотицима, у новије време су све популарније синтетичке дроге, оне се теже детектују, а често се догађа да познаваоци хемијских процеса променом молекула или других састојака покушавају да направе такве врсте психоактивних супстанци које имају дејство на свест конзументата, а које се не налазе на листама забрањених супстанци, док је зарада приближно иста као и код кријумчарења кокаина и хероина.

Дистрибуција хероина креће се од истока ка западу (због производње опијумског мака у Авганистан и Пакистану), а кокаина од запада ка истоку (због производње биљке кока у земљама Латинске Америке), док синтетичке дроге могу да се производе у било ком делу света, и самим тим тржиште је огромно. Специфичност трговине хероином и кокаином у смислу цена на Истоку и на Западу одражава неку врсту „геополитике” нарко тржишта. У Америци хероин представља већи изазов за контролне агенције: он је „увозна” дрога, док кокаин долази из Латинске Америке, дакле из суседства. С друге стране, на Балкану, хероин је традиционална, готов „домаћа” дрога из суседства, тако да је прелазак организованих криминалних група на Балкану на претежну трговину кокаином означио велику промену на нарко тржишту и данас представља једна од главних изазова за полиције региона, који, међутим, све више уступа место новијим проблемима са наркотицима, које пре свега оличавају синтетичке дроге.

Најчешће синтетичке дроге су дроге амфетаминског типа и то амфетамин, метамфетамин, MDMA – „екстази”.

Материјално улагање у производњу синтетичких дрога је мање него оно потребно за органске дроге, али је неопходно одређено стручно знање за њихову производњу. У последње време запажени су на тржишту синтетички кабинуди који управо због честе промене у свом молекуларном саставу нису на листама забрањених супстанци. Годишње се у свету открије 200 до 300 нових психоактивних супстанци које се не налазе на листама забрањених дрога а које дају жељени ефекат код конзументата. Ова група психоактивних супстанци се назива у жаргону „дизајнерске дроге”.

Највећи произвођач синтетичких дрога и прекурсора је Република Кина, а у Европи су то Холандија и Белгија.

Модус криминалних група које се баве производњом и дистрибуцијом синтетичких дрога морају у свом саставу да имају особу која располаже елементарним знањем из хемије и вештинама да познаје саму производњу дрога у илегалним лабораторијама. Такође је потребно обезбедити адекватан простор за производњу, опрема, прекурсори (супстанце без којих је немогуће произвес-

ти дрогу и који такође на листама прекурсора-њихов промет се контролише од стране држава).

Управо је стручност оних који руководе производњом синтетичких дрога је и основна слабост група које се баве овом врстом нарко бизниса. Наиме, детекција тих група се заснива на испитивању присуства и криминалних каријера познатих стручњака који су већ осуђивани за рад на синтетичким дрогама. Лоцирањем тих лица често се долази до почетка разобличавања нових група које на тржиште стављају нове врсте синтетичких наркотика, пошто се ради о ограниченом кругу стручно оспособљених криминалаца.

Илустраије ради, од 1 кг амфетамина, када се дода још 4 кг целулозе или неке друге смесе тзв „пуниоца”, и од те смесе изврши таблетирање, добије се 5 кг таблета, а у 1 кг стаје 4-5 000 таблета. Таблета је на уличној продаји од 3-5 евра по комаду, тако да је зарада огромна у односу на улагање (зарада је 75 000 евра, а улагање око 1000 евра).

Чланови ових криминалних група увек могу да имају робу ако испуњавају наведене услове, не зависе од других добављача што је случај код хероина кокаина. Такође, они увек могу да размене робу за другу врсту дроге, јер је однос понуда- потражња на овој врсти тржишта увек ибалансиран, у смислу да увек постоји еквивалент између понуде и потражње. Утолико је опасност од синтетичких дрога већа, јер могу да настану било где, независно од традиционалних рута шверцовања органских дрога.

Описана врста организованог криминала захтева посебну пажњу и праћење светских токова, и никако се не сме потцењивати. У том циљу би требало стално вршити мониторинг прекурсора, опреме и осталих хемијских супстанци које су потребне за производњу син дрога ради њихове детекције и откривања организованих група које се баве овом врстом производње. У том смислу су технолошки преуслови за производњу синтетичких дрога у ствари средство за детекцију и превенцију.

Холандија и Белгија су највећи произвођачи амфетамина и MDMA у Европи, Чешка – метамфетамина. У Србији је од почетка 90.- их до данас пронађено око двадесетак илегалних лабораторија за производњу синтетичких дрога, различитих капацитета од кућних до фабричких услова. Међутим, оно што је специфично за Србију је то да је у Србији је пронађена производња разноврсних синтетичких дрога, укључујући амфетамин, метамфетамин, метаквалон, MDMA, као и прекурсор бензилметилкетон (ВМК).

За разлику од развијених западних земаља које располажу знатно развијенијом технологијом и материјалним ресурсима за детектовање оваквих врста лабораторија, у Србији се овакве групе откривају пре свега знањем и умећем оперативаца, који су специјализовани за ту врсту проблематике, уз коришћење класичних оперативних метода, пре свега сарадничких веза. Одржавање сарадничких веза подразумева посебну вештину, укључујући и способност стицања поверења сарадника, одржавања комуникације у отежаним условима, као и способност процене приликом предузимања репресивних радњи тако да се сачува сарадничка мрежа, да се превише не компромитује, и да се код сарад-

ника створи осећај лојалности. Сарадници чак и добијају накнаду, било у новцу, било у привилегијама, у смислу смањења тужилачког притиска приликом процесуирања, обезбеђивања бољих затворских услова уколико иду на издржавање затворске казне, заштите породице и сл.

Заслугом донација Републике Француске, код нас је направљен обучни центар за безбедан улазак у илегалне лабораторије, где је исти увршћен у мрежу EUROPOL-ових обучних центара, а какви постоје још само у Пољској, Белгији и Турској. Ту се врши обука полицијских службеника у циљу проналаaska и поступања, као и безбедног уласка у илегалне лабораторије и постављена је опрема која је заплена у полицији, ради симулације и вежбања.¹

Код ове врсте проблематике издвајају се специјализација и стална каријера. У синтетичким дрогама потребна је стручност, и људи који су професионалци у томе то доживљавају, и други их доживљавају, малте не као ауторитете у смислу знања о томе што раде, тако да је капацитет генералне и специјалне превенције ту ограничен, јер је служење казне мало вероватно да доведе до промене каријере. Због тога је и висок је степен рецидивизма.

Имајући све ово у виду, друштвена вредност репресивног деловања је двострука:

1. спречавање друштвене опасности (растурање дроге, итд.).
2. спречавање финансијских злоупотреба.

Специјална и генерална превенција, због особености трговине синтетичким дрогама, пада у други план, док се циљ репресивног деловања усмерава на смањивање штете, имајући у виду деструктивне ефекте организованог криминала, док јавни службеници у репресивним структурама не гаје нужно велику наду да ће откривањем случајева и кажњавањем протагонисти постати узорни грађани. Рецидивизам је изузетно висок међу овим починиоцима, али рецидивизам ни у једном битном смислу није показатељ мање ефикасности полиције и тужилаштва. Он је просто савремена структурна особина организованог криминала свуда у свету са којом се рачуна.

Будући да криминалци своје криминалне каријере настављају чак и из затвора сврха репресивног деловања је да се те каријере отежају, да се њихови ефекти смање и да се постигне већи степен заштите друштва.

Утицај на институције

Култура неформалности и корупције дезинтегрише институције, тако да се у институцијама чак дешава кадрирање од стране припадника организованих криминалних група, јер се дешава да њихови припадници утичу на постављање својих људи на важна места у државном апарату. То је типичан пример појаве клијентелизма. Основна карактеристика клијентелизма је да је то двосмерна релација, у којој је особа А спонзор, а особа Б клијент, али је у другим

¹ Затворени извор

ситуацијама особа А клијент, а особа Б је спознор. Рецимо, криминална група постави јавног службеника на неко место путем корупције, и онда је у томе она спонзор, а он је клијент за своју каријеру, али касније он постаје спонзор, јер их штити, а они су клијенти.

Особеност клијентелистичког односа је да се он јако тешко прекида, зато што обично једна страна жели да се дистанцира, али то доводи у опасност другу страну, тако да покушај изласка често доводи до сукоба. Клијентелистички однос се зато сматра структурном особином организованог криминала и системске корупције.

Опстанак институција зависи од критичне масе легитимних службеника. Ту се ломи разлика између раширене корупције и системске корупције. Системска корупција настаје онда када је главни начин функционисања институција корупција, тако да борба против корупције стратешки посматрано нема смисла, а све мање од тога је не-системска, иако раширена корупција. У том смислу је стање у Србији у полицији много боље него што се често може мислити када се само академски говори о системској корупцији у транзиционих друштвима, јер српска полиција није системски корумпирана, она се бори против корупције у својим редовима, као и свака полиција свуда у свету.

Полиција у Србији је мање корумпирана од других институција. Она често учествује у разобличавању корупције и организованог криминала у другим институцијама. Крим-обавештајни сегмент полиције је кадровски доста јак, као и криминалистичка полиција уопште, а посебно са обзиром на материјалне ресурсе који су скромни. Иако је организовани криминал у Србији веома јак и амбициозан, он није ставио под контролу полицију.

Најподложније институције утицају организованог криминала су оне које регулишу трансакције и имовину. Банке и друге финансијске институције, службе за приватизацију, за легализацију, за грађевинске дозволе, локалне власти, итд. И поред напора власти да се скрати процедура за доношење државних одлука, корупција се опире притиску и администрација показује извесну твдокорност у одржавању бирократских процедура и система у којима је лако деловати на коруптиван начин. Тако, припадници организованих криминалних група, који поседују поред великог материјалног и огроман социјални капитал, могу лако корумпирати јавне службенике ради скраћивања поступака и олаког добијања на пример, грађевинских дозвола, легализације или укњижбе објекта. У Србији је последњих година дошло до експанзије градње, јер, као што је поменуто на почетку текста, је то био један од начина претварања новца стеченог трговином наркотика, у легалне токове, и формирања новог социолошког феномена такозваних „контроверзних бизнисмена”. Они су се поред градње, бавили и куповином луксузних некретнина, угоститељских објеката, оснивањем фирми. Најновији модел прања новца је израда платформи за „онлине” – интрернет коцкање, где је најтеже утврдити порекло новца.

Основни проблем у компромитовању институција од стране организованог криминала је у специфичном преплитању законитог и незаконитог, односно криминалних утицаја и дискреционих одлука које јавни службеници доносе

на законит начин, али према сопственом просуђивању. Проблем настаје када, услед криминалних утицаја, а не нужно ван законских овлашћења, институције почињу да функционишу на начин који није примарно мотивисан општим интересом, то јест када се губе начела такозване „добре управе”. Управа остаје формално у законским оквирима, али се процене и одлуке у оквиру законских овлашћења доносе због партикуларних интереса који су повезани са криминалом. Феномен ове врсте је посебно деструктивна за нестабилне институције, које се, у свим транзиционим земљама, већ сувише ослањају на неформалност и на неформалне изворе информација и савета, тако да се криминални утицаји неприметно интегришу у „културу неформалности” транзиционе државе, па је потребан интензиван полицијски и тужилачки рад, али и висок степен интегритета, да се клупко ових утицаја на адекватан начин размрси.

Ресурси полиције, пресретање комуникација и профајлинг

Код криминалистичко-обавештајног рада у полицији, од изузетног значаја је квалитетна аналитика. Сиров криминалистичко-обавештајни материјал није ни оперативно користан, нити процесно употребљив. Потребна је подробна анализа и систематизација података добијених, било оперативним радом, било применом посебних доказних радњи, која би била заснована на дедуктивном приступу. Такав приступ подразумева елиминисање оперативних ирелевантних из укупног обима прикупљених информација, ради њихове спецификације у циљу превенирања и расветљавања кривичних дела.

Сиров обавештајни материјал не само што је неупотребљив, већ може прузроковати контраефекте у крајњем резултату, ако се као такав и употреби. Прегршт неселектованих података може створити конфузију у смерницама поступања оперативних линија рада, у њиховом даљем поступању по добијеним информацијама. Наиме, требало би имати у виду један од основних принципа криминалистичко-обавештајног рада, а то је да вишак информацијачесто може донети више штете него користи. То је иначе феномен већ познат у литератури као „the crying wolf syndrome”, који сугерише да, када имамо превише наговештаја и сигнала који указују на извршење неког тешког кривичног дела, рецимо убиства, долази до подизања тензије и активирања свих безбедносних капацитета, пре свега активирања оперативних линија, те њихову приправност у ишчекивању наговештеног догађаја у непосредној будућности. Уколико у скорије време не дође до очекиваног догађаја, опада тензија и заинтересованост за поступање, а приоритети се преусмеравају на друге безбедносне претње, док коначно упозорења на иницијално очекивани догађај не буду у целости елиминисана са листе приоритета поступања. Када се овакве ситуације понављају, ствара се извесна резерва код одговарајућих безбедносних структура, тако да се дешава да оне мање спремне дочекају стварни догађај. Стога је за постизање максималне спремности полиције и тужилаштва важно да има што мање лажних упозорења, односно упозорења која нису довољно поуздана. У питању су информације које само остављају утисак алармантног и важног

догађаја који би требало да уследи, а које заправо аналитичар није добро разумео, проценио или их је само делимично протумачио, што отвара простор за лоше и потенцијално штетне закључке. Због тога је способност аналитичара да пажљивом, детаљном анализом, провером кроз више извора, и адекватном проценом опасности информација до којих дође својим радом, од посебног значаја за квалитетно и правовремено реаговање оперативаца. Филтрирањем сировог обавештајног материјала на професионалан и исправан начин добија се исправан закључак и квалитетан обавештајни производ на основу кога се може правилно поступати.

У Србији је Кривичним закоником уведена примена посебних доказних радњи за таксативно наведена кривична дела, и то: тајни надзор комуникација, тајно праћење и снимање, симуловани послови, рачунарско претраживање података, контролисана испорука и прикривени иследник (Службени Гласник Србије, 2014).

Тајни надзор комуникација – „*wiretapping*”, примењује се већ дужи низ година, будући да је био предвиђен и ранијим законом, за разлику од скорије уведених посебних доказних радњи. Стога, се у криминалном миљеу развио висок степен безбедносне културе, који полицији отежава прикупљање материјала неопходног за превенирање и расветљавање кривичних дела. Лица са кривичним досијеима, посебно рецидивисти, већ су увелико упозната са начинима пресретања комуникација, као и шира јавност имајући у виду да су суђења јавна, да се на њима транскриптовани разговори пресретнутих комуникација користе као доказни материјал, а да не говоримо о средствима јавног информисања у којима се све чешће могу наћи објављени транскрипти телефонских разговора. Тако се може закључити да је примена ове доказне радње добрим делом превазиђен метод у превенирању или откривању лица за која постоје индиције да су извршиоци тешких кривичних дела, из наведених разлога. Чак и када су овом доказном радњом обухваћена малолетна лица, не може се очекивати да ће било ко од њих у току телефонског разговора рећи нешто што би га довело у везу са кривичним делом. Криминалци са озбиљним кривичним досијеима одавно не користе овај вид комуникације, већ друге алтернативне, за које сматрају да не могу бити пресретнуте, као што су различите нове апликације: Вибер, WhatsApp, или Skype мрежа интернет телефоније. У пракси су постојали примери још из времена када се веровало да само БИА има могућност да прислушкује телефонске разговоре, док је у полицији ова могућност тек била у зачетку, да су се добро обавештени и утицајни криминалци београдског подземља јављали искључиво са јавних телефонских говорница. Тада су били привилеговани они јавни службеници, који се баве овим сегментом полицијског посла, који су имали прилике да чују и региструју боју гласа ових лица, тако да су их могли препознавати када би се јављали са различитих телефонских бројева.

Просто репродуковање пресретнутих телефонских комуникација, без додатне анализе и коришћења метода класичног полицијског рада, као и осталих савремених техничких средстава, само по себи нема сврху. Ипак, лица која су објекти посебне доказне радње тајног надзора и снимања комуникације,

могу у својим разговорима открити добар део своје личности, способности, склоности, слабости и навика. Пажљивим слушањем и анализом пресретнутих комуникација могу се са високим степеном извесности произвести закључци о томе. И поред тога што се из телефонских разговора неће добити експлицитне безбедносно интересантне информације, самим сагледавањем њихових навика, контаката и кретања, могу се добити оперативно корисне информације. Такође, оно што је веома важно истаћи је да би такве врсте информација могле послужити за профилисање ових лица, односно за експлорацију њихове личности ради израде њиховог психолошког профила.

„Профајлер” или профилиста би у овом конкретном контексту на основу фонетичке димензије, односно анализом говорног сигнала и специфичности у гласу или говору, најпре дефинисао евентуалне карактеристике боје гласа, као што је дубок, храпав, промукао глас, затим, евентуално изражен стигматизам у говору, муцање, оклевање у изговору, коришћење поштапалица, вербални репертоар, покушај да се приближно одреди старосно доба, акценат, граматичке грешке у говору, а посебно ако постоји нека врста патологије у говору која би представљала јак фонетички „маркер” за препознавање говорника. Следећи његов задатак би био да определи социолошки профил: однос према примарној породици, посебно према одређеном њеном члану уколико на њега показује знаке слабости, однос према пријатељима, широј породици, познаницима, да ли олако остварује нове контакте или је можда ксенофобичан, да ли је екстровартан или интровертан, да ли је промискуитетан, каквог је сексуалног опредељења, да ли је настран, и какво му је уопште социјално окружење у коме се креће. Главни задатак профилисте је да покуша да, што дубље проникне у психолошки профил лица, определи његове основне карактерне особине, на пример на ком нивоу је емоционална, социјална или општа интелигенција лица, да ли је у питању инфериорна или самоуверена особа, да ли је изражена потреба за самодоказивањем, да ли је професионалац у свом послу, перфекциониста, да ли има неке патолошке страхове или друге трагове психопатологије, да ли је флегматик или колерик итд. Даље, профилиста може закључити на ком нивоу је његово финансијско стање, да ли има неки алтернативни извор прихода, неки хоби, интересовања, да ли има нека телесна или душевна обољења, болести зависности, кућног љубимца, да ли је у браку или ванбрачној зависности, особе које наглашено воли или мрзи, дневна рутина, да ли је раније кривично осуђиван итд.

Значај профилисања је вишеструк. Пре свега, може послужити оперативним линијама рада за евентуално ангажовање прикривеног иследника, што је такође предвиђено као посебна доказна радња у нашем законодавству. Наиме, ангажовање прикривеног иследника је веома сложен процес који захтева претходно добро обављену припрему у смислу детаљног, пажљивог и прецизног анализирања, те би управо добар приказ психолошког профила био од непроцењивог значаја за указивање на лице које би по свом карактеру било подобно и отворено за комуникацију са прикривеним иследником. Даље, пласирање информација и дезинформација такође представља један од заступљених метода оперативног рада. На пример, у интересу расветљавања појединих кри-

вичних дела, једно од посебних овлашћења је и пласирање истина, полуистина и чистих дезинформација, ради стварања услова за стицање нових релевантних података, изазивањем циљане реакције одређених осумњичених лица. Све развијене безбедносне службе имају посебно развијене организационе структуре које се целовито баве моделом овог типа пропаганде. Такође, саме карактеристике неког лица могу указати полицијским инспекторима који се баве оперативним радом на његове слабости, склоности, и личне особине које би им биле од велике користи приликом саслушања и допринеле да од истог добију потребна сазнања у вези кривичног дела или учиниоца. При том, треба увек имати у виду чињеницу да је профилисање само једна вештина, једно помоћно средство у расветљавању конкретних кривичних дела, које не мора бити стопроцентно поуздано, напротив, увек га треба узети са извесном дозом опреза и резерве јер је то само покушај да се окарактерише један тип особе, и тиме олакша превенирање или расветљавање учињеног кривичног дела.

Специфичност профајлинга је такође у захтеву за високом стручношћу и креативношћу, као и талентом и интуицијом профајлера. Док у полицији постоји низ дужности које може обављати готово свако, профајлингом се нипошто не може бавити свако, већ у свакој полицији постоји врло ограничен број високоспецијализованих стручњака за профајлинг чији рад се изузетно високо вреднује. Полиција у земљама Балкана је на путу да развија такву врсту служби, а профајлинг представља најнапреднији и најсофистициранији алат којим у тим полицијским структурама располажу малобројни експерти. Употреба напредне технологије прикупљања информација и пресретања комуникација је од користи за профајлинг, али треба имати у виду чињеницу да је профајлинг оно што даје вредност обавештајној информацији када се ради о идентификацији лица и претњи која та лица могу представљати. И са најнапреднијом опремом за прикупљање обавештајног материјала, понекад није могуће решити посебно сложена кривична дела без експертског профајлинга. Стога профајлинг, иако има користи од технологије, представља вештину која сама по себи није зависна од технологије, него пре свега од знања, интуиције и идејне креативности стручњака који га спроводи.

Закључак

Криминалистичко-обавештајна методологија је најважнији део рада полиције данас, и без ње не би било могуће борити се против главних облика криминала који представљају највећу друштвену опасност, а то су организовани криминал и системска корупција. Специфичност криминалистичко-обавештајног рада се састоји из најмање два елемента: 1. Криминалистичко-обавештајни производ не служи нужно кривичном процесуирању, него може служити и превенцији и другим облицима полицијског деловања усмереним на широки спектар претњи, без очекивања да нужно на крају буде употребљен као доказ у суду. 2. Криминалистичко-обавештајни рад не подразумева традиционално очекивање да ће се постићи генерална или специјална превенција,

него је усмерен на општедруштвену превенцију најтежих последица тешких облика криминала, а не на превенцију наставака криминалних каријера појединаца, јер ефекти организованог криминала за друштво далеко превазилазе индивидуалне криминалне каријере.

Приоритет криминалистичко-обавештајног рада у полицији је довео до тога да се традиционални реактивни модел активирања полиције у великој мери напусти. То је модел: кривично дело – расветљавање. Суштина криминалистичко-обавештајног рада није само у расветљавању, него све више у уочавању трендова, профајлингу, стицању знања важних за предикцију и лонгитудинално деловање, а самим тим и за дугорочну превенцију, тако да је крим обавештајни рад једна специфична нова култура полицијског рада уопште која је суштинска за постизање транспарентности, институционалне одговорности и укупне уверљивости за грађане транзиционих процеса. Стога је степен развоја крим обавештајног рада у транзиционим земљама релативно висок, оин превазилази степен развоја осталих институција и опште економско и политичко стање у тим земљама, јер представља камен темељац укупне безбедносне политике тих земаља. Професионалност и процедурална коректност у крим обавештајном раду представљају ослонац укупне реформе безбедносне политике у транзиционим, а посебно у посконфликтним друштвима, а методологија коју крим обавештајне структуре примењу, управо због свог превентивног, а не пре свега репресивног карактера и потенцијала, обећавају значајан допринос унапређењу укупног квалитета вештина и механизма за разрешавања конфликтних ситуација у друштву.

Литература:

1. Blic (2014): Šta je sve zaplenjeno Darku Šariću: Stanovi, kuće, firme, hoteli. <http://www.blic.rs/vesti/tema-dana/sta-je-sve-zaplenjeno-darku-saricu-stanovi-kuce-firme-hoteli/yz7nkey>, pristup 25 november 2017.
2. Hammil, John at al (2014): Practice series: RICO. A guide to civil RICO litigation in federal courts, Jenner and Block LLP, Chicago.
3. Merton, Robert (1938): *Social structure and anomie*, American Sociological Review 3, 5: 672–682.
4. Golubović, Slobodan R. (2005): Droga – istine i zablude, Zograf, Beograd.
5. Politika (2017): Heroin iz Srbije ide za Rusiju. www.politika.rs/sr/clanak/35402/heroin-iz-Srbije-ide-za-Rusiju.
6. Blic (2017): Trgovci drogom godišnje zarade dva budžeta EU. www.blic.rs/vesti/svet/trgovci-drogom-godisnje-zarade-dva-budzeta-eu/rrvzgd.
7. Službeni glasnik Srbije (2014): Zakonik o krivičnom postupku, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014).

THE PARTICULARITIES OF ORGANIZED CRIME IN SERBIA

Summary: The paper discusses the structural features of organized crime in postconflict, transitional societies, with a special emphasis on Serbia as a case study. Many characteristics of the emergence and dynamics of organized crime are shared by criminal organizations in the various postconflict, transitional societies. Hence, the author holds it that the specific developments and phenomena discussed in the paper are illustrative of general trends in the development of organized crime in transitional states. Similarly, the models of policing organized crime are also similar and tend to be governed by specific methodologies of criminal intelligence.

Key words: organized crime, postconflict societies, transition, criminal organizations, policing, criminal intelligence